

Lối chơi chữ trong đối và thơ

Trích từ <http://nguoivienxu.vietnamnet.vn/chuyentiengmede/2004/03/54108/>

Ngôn ngữ là cái vốn sẵn có ở mỗi người nhưng làm sao sử dụng ngôn ngữ đó đạt hiệu quả cao nhất thì phải “gia công” rất nhiều, thành một lối chơi nghệ thuật gọi là chơi chữ.

Trong dân gian, lối nói chữ “dân dã” dễ hiểu hơn và cũng có nhiều lối chơi bất ngờ, đầy thú vị. Đây là một cách chơi chữ đồng âm:

*Bà già ra chợ Cầu Đông
Xem một quẻ bói lấy chồng lợi (chẳng?)
Thấy bói gieo quẻ nói rằng:
Lợi (2) thì có lợi (3) nhưng rằng chẳng còn*

Trẻ chăn trâu

Chỉ khi nhận ra ý nghĩa của các chữ (từ) đồng âm nhưng khác nghĩa, người nghe mới bật cười, vui tếu, nên không nổi giận. Chữ lợi (và lợi (2) giống nhau vì đều chỉ cái lợi ích, cái thu được, còn lợi (3) chỉ phần thịt bao quanh răng. Người già rằng rụng sạch chỉ còn trơ lợi, móm mém đến vậy mà còn đòi lấy chồng!

Với lối chơi chữ dân gian xưa kiểu này, ta cũng gặp những từ đồng âm tương tự:

*Cóc chết bỏ nhái mỡ côi,
Chẫu ngồi chẫu khóc: chàng ơi là chàng!
Ếnh ương đánh lệnh đã vang,
Tiền đâu mà trả cho làng, ngoé ơi!*

Chữ “chàng ơi!” là tiếng khóc của cô Chẫu đối với chàng Cóc, thế nhưng ở đây chỉ nói tới con chẫu chàng trong bộ 5 con vật: cóc, nhái, chẫu chàng, ếch ương, ngoé.

*Chị Xuân đi chợ mùa hè
Mua cá thu về, chợ hầy còn đông.*

Một câu thơ đủ cả 4 mùa, nhưng mùa xuân lại là tên cô gái: Xuân. Cá thu và chợ còn đông là những đồng âm khác nghĩa của từ mùa thu và mùa đông, người sáng tác đã khéo vận dụng tài tình.

Câu thơ sau cũng có có hiện tượng đồng âm rất đắt:

*Anh Hươu đi chợ Đồng Nai
Bước qua bến Nghé, ngồi nhai thịt bò*

Đủ tên 4 con vật lớn: hươu, nai, nghé, bò. Hai địa danh được lắp ra phần sau (thành tố sau của một từ gồm hai thành tố) đồng âm với tên hai con vật nai và nghé. Kiểu đồng âm vẫn được vận dụng trong ca dao mới với cách thức trang trọng như:

*Sầu riêng ai khéo đặt tên,
Ai sầu không biết, riêng em không sầu!*

Thời Pháp thuộc để mĩa mai thói học đòi, các nhà Nho đã có nhiều cách dùng từ ngữ “nửa ta, nửa Tây” như bài thơ nói về “bồi Tây, mẹ Tây”:

*Lạnh lùng một mảnh sơ – mi (chemise)
Lì – ve (L’hiver: mùa đông) trần trọc lơ – li (le lit :cái giường) một mình
Loảng – tanh (Lointain: xa xôi) ai có thấu tình
E – me (Aimer: yêu thương) đến nỗi thân hình biêng pan! (Bien pâle: rất xanh xao)*

Nói lái hiện đại cũng là một kiểu chơi chữ tiếp nối lối chơi chữ xưa kia. Thí dụ:

-Hiện đại chỉ tổ hại điện
-Đấu tranh rồi biết tránh đâu
-Đầu tiên là tiền đâu...

Vua Tự Đức với lối làm thơ xuôi ngược thêm bót cũng là một cách hay trong văn hóa Việt

TRÔNG CHÔNG

Vua Tự.Đ.Đức

Gương tà nguyệt xế đã ngoài song.
Héo hắt trông ai quá rất trông.
Thương bấy thiết tha lòng héo liễu
Nhớ thay vàng võ, má phai hồng.
Vương sầu xiết kể chi nguôi bắc.
Ý tui thêm buồn và chạnh đông.
Chàng hỡi biết chẳng ai bội bạc.
Loan hàng viết thảo tả tình chung.

Đọc ngược từ dưới lên trên

Chung tình tả thảo viết hàng loan.
Bực bỏ.ì chẳng ai biết hỡi chàng.
Đông chạnh và buồn thêm tui ý
Bắc nguôi chi kể xiết sầu vương.
Hồng phai má võ vàng thay nhớ.
Liều héo lòng tha thiết bấy thương.
Trông rất quá ai trông héo hắt.
Song ngoài đã xế nguyệt tà gương.

Bớt hai chữ cuối đọc từ tr^n xuống.

Gương tà nguyệt xế đã.
Héo hắt trông ai quá.
Thương bấy thiết tha lòng.
Nhớ thay vàng võ má.
Vương sầu xiết kể chi
Ý tui thêm buồn và.
Chàng hỡi biết chẳng ai
Loan hàng viết thảo tả.

Bỏ hai chữ đầu đọc từ trên xuống

Nguyệt xế đã ngoài song.
Trông ai quá rất trông.
Thiết tha lòng héo liễu
Vàng võ, má phai hồng.
Xiết kể chi nguôi bắc.
Thêm buồn và chạnh lòng.
Biết chẳng ai bội bạc.
Viết thảo tả tình chung.

BỎ BỐT HAI CHỮ ĐẦU, ĐỌC TỪ DƯỚI LÊN

Tả thảo viết hàng loan.
Chẳng ai biết hỡi chàng.
Và buồn thêm tui ý.
Chi kể xiết sầu vương.
Má võ vàng thay nhớ.
Lòng tha thiết bấy thương.

Ông đồ

Quá ai trông héo hắt.
Đã xế nguyệt tà gương.

BỎ HAI CHỮ CUỐI, ĐỌC TỪ DƯỚI LÊN

Chung tình tả thảo viết.
Bực bội chẳng ai biết.
Đồng chạnh vả buồn thêm.
Bắc ngòi chi kể xiết.
Hồng phai má vồ vàng.
Liều héo lòng tha thiết.
Trông quá rất ai trông.
Song ngoài đã xế nguyệt.

(Trích “Đổ tục giảng thanh và giai thoại chữ nghĩa”)